

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.22:159.9:005.336.2

Наталя Бідюк

Хмельницький національний університет

ORCID 0000-0002-6607-8228

Віталій Третько

Хмельницький національний університет

ORCID 0000-0003-3608-1378

DOI 10.24139/2312-5993/2022.05/079-088

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРАНТІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті висвітлено особливості розвитку психолого-педагогічної компетентності (ППК) магістрантів педагогічних спеціальностей засобами тренінгових технологій. Розглянуто вимоги до психолого-педагогічної діяльності та підготовки магістрантів. З'ясовано зміст психолого-педагогічної підготовки педагога, який спрямований на володіння педагогічною діагностикою, формування умінь будувати педагогічно доцільні взаємини з учнями, розвивати в них стійкий інтерес до самовдосконалення та здійснювати індивідуальний підхід на основі результатів педагогічного діагностування; формування системи знань основ вікової психології, міжособистісного та педагогічного спілкування; навичок, необхідних для успішного здійснення функцій щодо виховання, навчання і розвитку особистості, та які забезпечують високий рівень. Зазначено, що розвиток ППК магістрантів - це неперервний системний процес, який розпочинається на освітньому рівні бакалавра, відбувається з огляду на особливості й цінності психолого-педагогічної діяльності, відповідно до законодавчо-нормативного забезпечення; орієнтований на вимоги стандартів вищої освіти, шкільної освіти, професії; спрямований на запровадження якісних змін у змістовому, організаційно-технологічному, професійно-особистісному контекстах; зважає на особливості формування змісту педагогічної освіти у вищій школі на засадах інтеграції психолого-педагогічних знань; зумовлений потребою впровадження інноваційних форм, методів і технологій навчання; прогнозований позитивною динамікою розвитку означеної властивості. Цей процес потребує запровадження форм і інноваційних технологій навчання. Сфокусовано увагу на тренінгових технологіях навчання, обґрунтовано доцільність та ефективність їх використання у процесі психолого-педагогічної підготовки магістрантів.

Ключові слова: професійна підготовка, магістрант, психолого-педагогічна компетентність, тренінгові технології, зміст.

Постановка проблеми. Професійна підготовка здобувачів другого (магістерського рівня) регламентована законодавчо-нормативними документами (Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), Стандарти вищої освіти та ін.), відповідно до яких вона передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі

професійної діяльності (Закон, 2014). Згідно чинних Стандартів вищої освіти для другого (магістерського рівня) цілі навчання полягають у підготовці фахівців, здатних розв'язувати складні задачі і проблеми у професійній діяльності та / або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог. Випускник магістерського рівня вищої освіти після успішного виконання освітньо-професійної програми (ОПП) володіє відповідними загальними та спеціальними (фаховими) компетентностями. Випускники, які пов'язують свою професійну діяльність із викладацькою у ЗВО, повинні володіти також психолого-педагогічною компетентністю (ППК), що не завжди передбачено у змісті ОПП (зокрема, для підготовки магістрантів непедагогічного спрямування). Розвиток психолого-педагогічної компетентності магістрантів педагогічної галузі забезпечують зазвичай дисципліни «Педагогіка і психологія вищої школи», «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка профільної і вищої школи» та ін.). Забезпечення ефективного розвитку ППК магістрантів-педагогів зумовлює пошук та впровадження інноваційних підходів, методів і технологій навчання в освітній процес. Практичний досвід та опитування здобувачів показали, що найбільш ефективними виявилися тренінгові технології у розвитку ППК.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти формування та розвитку ППК були предметом досліджень таких науковців: Л. Банашко, С. Гончаренко, О. Гура, О. Дубасенюк, Н. Завінченко, Ю. Красильник, С. Максименко, О. Полуніна, З. Рябова, М. Філоненко та ін. В науковій теорії та практиці досі не існує однозначного розуміння природи ППК і постійно здійснюється пошук нових шляхів її формування та розвитку. Питання використання тренінгових технологій навчання у підготовці майбутніх педагогів досліджено такими науковцями як: П. Бавіна, Р. Баклі, О. Блінов, Д. Кэйпл, І. Мельничук, Л. Савенкова, С. Страшко, В. Федорчук, І. Шоробура. Узагальнення результатів досліджень українських учених дало підстави дійти висновку щодо актуальності цієї проблеми, її зумовленості потребами науки, практики й соціуму, відкритості для подальших наукових дискусій. Проблема розвитку ППК магістрантів педагогічних спеціальностей засобами тренінгових технологій не набула системного обґрунтування та потребує детальнішого вивчення.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей розвитку психолого-педагогічної компетентності магістрантів педагогічних спеціальностей засобами тренінгових технологій.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, порівняння й зіставлення, індукція та дедукція, аналогія, що дали змогу схарактеризувати стан опрацювання проблеми в наукових джерелах, обґрунтувати поняттєвий апарат, вивчити законодавчо-нормативні документи у сфері освіти, освітні та професійні стандарти; емпіричні – спостереження, анкетування, тестування, бесіди, опитування, експертне оцінювання, самоаналіз – для з'ясування мотивів, цінностей, потреб, рівня психолого-педагогічних знань та умінь магістрантів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених засвідчив, що в педагогічній теорії досі не існує однозначного розуміння сутності ППК і постійно здійснюється пошук нових шляхів її формування та розвитку. Традиційно дослідники приділяють увагу поняттям «психологічна компетентність» та «педагогічна компетентність» і пов'язують їх з професіями психолога, вчителя (викладача) або керівника. Деякі науковці розглядають її як складову компоненту педагогічної компетентності або професійної компетентності педагога. Водночас учені мають спільні позиції, що зміст ППК педагога має бути спрямований на володіння педагогічною діагностикою, формування умінь будувати педагогічно доцільні взаємини з учнями, розвивати в них стійкий інтерес до самовдосконалення та здійснювати індивідуальний підхід на основі результатів педагогічного діагностування; формування системи знань з вікової психології, міжособистісного та педагогічного спілкування; формування навичок, необхідних для успішного здійснення функцій щодо виховання, навчання і розвитку особистості; формування навичок саморефлексії та самовдосконалення; формування вмінь керувати емоційними станами тощо. Підґрунтям ППК педагога є розвинута педагогічна майстерність, що включає педагогічні здібності, які є сукупністю психічних властивостей особистості. Науковці виділяють основні компоненти ППК вчителя: етичні установки; система психолого-педагогічних знань; система предметних знань; загальна ерудиція, засоби розумових і практичних дій; професійно-особистісні якості (Гуревич, 2008; Подоляк, Юрченко, 2011; Сисоєва, 2006). На думку М. Філоненко, до складу психологічної компетентності входять знання

психологічних основ викладання навчального предмета, вікових особливостей, закономірностей сприйняття змісту навчального матеріалу та психічних станів студентів (Філоненко, 2016). Аналізуючи структуру психологічної компетентності викладача, О. Полуніна визначає такі її базові складові: вміння осмислювати та вирішувати педагогічні ситуації, активність викладача в інноваційній діяльності, емпатійність, рефлексивність, переважання мотивації досягнення, схильність до професійно-психологічного саморозвитку (Полуніна, 2004). У цьому контексті О. Войтюк вважає, що психологічна компетентність допомагає викладачу на основі розуміння особистості, мотивів поведінки і діяльності студентів, врахування їх особистісних рис та характеристик здійснювати ефективний психологічний вплив, а також, сприяє самоактуалізації та професійно-особистісному розвитку викладача (Войтюк, 2009, с.71-72). Систематизація наукових позицій та міркувань педагогів та психологів дала змогу схематично зобразити взаємозв'язок педагогічної, психологічної та професійної компетентності магістранта педагогічного профілю (рис. 1).

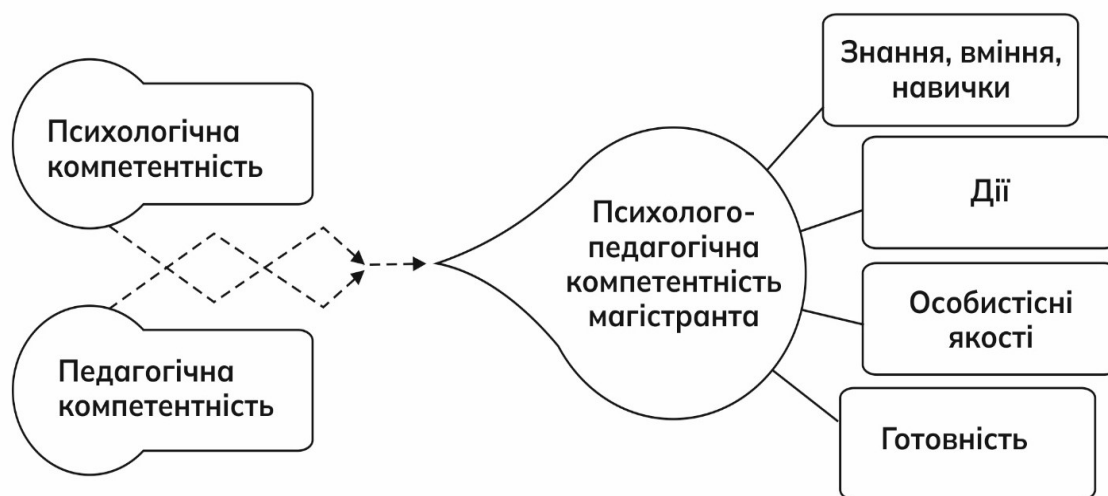

Рис. 1. Взаємозв'язок психологічної та педагогічної компетентності магістранта

Проведений аналіз наукового психолого-педагогічного дискурсу засвідчив, що більшість учених пов'язують психолого-педагогічну компетентність з педагогічною діяльністю. У педагогіці розглядають ППК як сукупність якостей особистості, її знань, умінь, особистого досвіду, необхідних для якісної продуктивної професійної діяльності (Гончаренко, 2011, с. 83). Зрозуміло, результативність цієї діяльності та освітнього процесу залежить від майстерності педагога, його компетентності. ППК вдосконалюється у процесі практичної діяльності

через призму професійної компетентності та згодом є важливою складовою професіоналізму педагога.

У професійній діяльності педагога поряд із традиційними функціями (організаторська, інструктивна, планування та прогнозування, прийняття рішень і постановки завдань, організація та координація спільної навчальної діяльності, контроль та ін.) реалізуються такі психолого-педагогічні функції: організація профілактики і раціонального вирішення міжособистісних конфліктів; здійснення переконання, прямого і непрямого навіювання та застосування інших методів психолого-педагогічного впливу на учнів та батьків; організація профілактики або корекції негативних психічних станів учнів, збереження і зміцнення їхнього психологічного та фізичного здоров'я; створення сприятливого психологічного середовища на уроці; організація психологічного, дидактичного та методичного забезпечення занять і виховних заходів; організація моральної підтримки і допомоги учням із особливими освітніми потребами; співпраця з практичними психологами; налагодження взаємодії педагогічному та учнівському колективі тощо. Таким чином, ППК педагога – це особистісна характеристика, яка являє собою сукупність (перетин) педагогічної та психологічної компетентностей, формування й розвиток якої відбувається під час навчання у ЗВО та у процесі набуття професійного досвіду.

На підставі аналізу освітньо-професійних програм та стандартів вищої освіти, з'ясовано, що розвиток ППК магістрантів передбачає формування у них інтересу до психолого-педагогічних проблем у сфері освіти; формування умінь аналізувати, інтерпретувати психолого-педагогічні явища, причинно-наслідкові зв'язки між ними на основі узагальнення і систематизації знань з психолого-педагогічних наук; розвиток мотивації до педагогічної (викладацької) діяльності; формування здатності до міжособистісної взаємодії; розвиток творчого мислення здобувачів освіти щодо планування і організації психолого-педагогічної діяльності у закладі освіти в стратегічному та тактичному розрізах; ознайомлення з підходами та принципами організації освітнього-виховного процесу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, а також їх особливих освітніх потреб; самовдосконалення набутих знань й умінь для успішної реалізації психолого-педагогічного потенціалу із професійною метою; розвиток відповідальності, толерантності, автономності та лідерських якостей тощо.

Безумовно мотиваційним підґрунтям для розвитку ППК магістрантів є розробка та впровадження різних видів тренінгів (мотиваційних, особистісно-розвивальних, діагностичних), які б сприяли усвідомленню магістрантами необхідності розвитку ППК для ефективного виконання професійних функцій.

Низка вітчизняних та зарубіжних вчених (П. Бавіна, Р. Баклі, О. Блінов, Д. Кэйпл, С. Страшко, Л. Шепелева) займалися дослідженням змісту та специфіки проведення різних типів тренінгів. Розмаїття тлумачень засвідчує зацікавленість науковців означеним феноменом, а відсутність чіткого визначення вказує на складність та недостатній рівень його дослідження. Послугуючись результатами досліджень науковців, вважаємо, що тренінгові технології досить вдало комбінують вже набутий навчальний, професійний та життєвий досвід магістрантів із отриманням нової інформації, практичних навичок та умінь, а також сприяють задоволенню реальних потреб та формуванню особистісно-професійних цінностей.

Використання тренінгових технологій у процесі вивчення дисциплін «Педагогіка і психологія вищої школи», «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка і психологія профільної та вищої школи» сприяє оволодінню магістрантами психолого-педагогічними знаннями, відпрацюванню навичок та умінь у складних професійних ситуаціях психолого-педагогічного характеру, формуванню готовності до вирішення цих ситуацій, а також відповідних якостей особистості. Під час тренінгів вкрай важливо дотримуватися спеціально організованої процедури проведення навчання, оскільки саме у такий спосіб ефективно реалізується система взаємозв'язків цілей, змісту, методів, форм, зворотного зв'язку та корекції. При цьому акцент необхідно робити на дидактично виваженому використанні тренінгових технік (групових, активного слухання, вербального / невербального спілкування, емпатичного приєднання учасника, психокорекційних технік, технік соціально-психологічного впливу, технік встановлення та підтримання контакту, трансформаційних технік та ін.). Звісно, що активність учасників тренінгу потребує забезпечення високого рівня емоційного контакту, створення атмосфери довіри, комфорту і взаємоповаги, фасилітованого середовища. За таких умов процес навчання переходить на інтерактивний рівень, що сприяє актуалізації внутрішніх ресурсів магістрантів, мобілізації активної уваги,

інтелектуального потенціалу, самовираженню і розкриттю почуттів, збалансованості енергії та поведінкових реакцій.

Активне спілкування й інтенсивна взаємодія учасників допомагають у створенні комфортної атмосфери для обговорення реально значущих для майбутніх педагогів проблеми, рефлексії поведінкових й мисленнєвих стереотипів, виявленню, усвідомленню та корегуванню ймовірних помилок. Це підтверджує необхідність забезпечення стимулювального впливу (мотиваційне переключення, об'єктивація потреб, мотиваційна саморегуляція, переведення зовнішніх мотивів у внутрішні тощо) на засадах партнерства. Тренінгові заняття сприяють розвитку у магістрантів саморефлексії отриманих психолого-педагогічних знань, які трансформуючись через досвід, інтелект, емоційні переживання, вольові зусилля суб'єкта навчальної діяльності, забезпечують адекватний зворотний зв'язок.

Практичний досвід показав, що найбільш інтерес у магістрантів викликали такі тренінги: «Особистість педагога в умовах інноваційних змін», «Самовдосконалення як умова досягнення вершин професіоналізму», «Тайм-менеджмент сучасного педагога», «Вплив винагород на мотивацію до навчання», «Ідеальний вчитель, який він?», «Професія вчителя – покликання чи спосіб життя?», «Професійне вигорання вчителя», «Емоції і професія», «Емпаурмент-педагогіка в профільній школі», «Змішане навчання в умовах воєнного стану», «Безконфліктне спілкування на уроці». Завдання тренінгів полягало у формуванні ціннісних орієнтацій, спрямованих на професійну інноваційну діяльність, сприяння розвитку особистого творчого потенціалу та креативності, подолання стереотипів та бар'єрів, що обмежують творчий потенціал вчителя тощо. Магістранти через систему тренінгових завдань відпрацьовували навички критичного мислення; навички комплексного розв'язання професійних проблем; уміння активно слухати та спостерігати; формування власних думок та прийняття виважених рішень; навички швидкого переключення з однієї думки на іншу; навички комунікативної толерантності, вирішення та запобігання конфліктних ситуацій; уміння організації взаємодії на принципах рівності та поваги до іншого; творчі навички. Зазначимо, що на кожному занятті з використанням тренінгових технологій використовувалося щонайменше дві-три методики (декілька тренінгових технік, вправ), що, на нашу думку, забезпечує позитивну динаміку розвитку ППК магістрантів.

Безперечною перевагою використання тренінгових технологій є також висока ефективність застосування часу для саморозкриття, самоаналізу та саморозвитку особистості, адже тренінгові заняття позитивно позначаються на формуванні професійно значущих особистісних якостей.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, розвиток ППК магістрантів - це неперервний системний процес, який розпочинається на освітньому рівні бакалавра, відбувається з огляду на особливості й цінності психолого-педагогічної діяльності, відповідно до законодавчо-нормативного забезпечення; орієнтований на вимоги стандартів вищої освіти, шкільної освіти, професії; спрямований на запровадження якісних змін у змістовому, організаційно-технологічному, професійно-особистісному контекстах; зважає на особливості формування змісту педагогічної освіти у вищій школі на засадах інтеграції психолого-педагогічних знань; зумовлений потребою впровадження інноваційних форм, методів і технологій навчання; прогнозований позитивною динамікою розвитку означеної властивості. Цей процес потребує запровадження дидактично виважених системних педагогічних дій і цілеспрямованих заходів, створення оптимальних педагогічних умов. Ефективними технологіями розвитку ППК магістрантів є тренінгові технології, які спрямовані на: розвиток і систематизацію певних психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання конкретних особистісних, навчальних або професійних завдань; розвиток, формування, корекцію необхідних професійних якостей; активізацію міжособистісної взаємодії та корекцію професійної поведінки; гармонізацію професійного й особистісного буття; створення умов для саморозкриття і саморефлексії магістрантів; розширення навчального та професійного досвіду.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці ефективності системи психолого-педагогічної підготовки магістрів педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА

- Блінов, О. А. (2008). Особливості організації проведення психологічного тренінгу. *Вісник Київського міжнародного університету. Психологічні науки*, 12, 9–23 (Blinov, O. A. (2008). Peculiarities of the organization of psychological training. *Bulletin of Kyiv International University. Psychological Sciences*, 12, 9–23).
- Войтюк, О. А. (2009). *Формування психологічної компетентності викладачів іноземних мов вищих військових навчальних закладів* (дис. ... канд. психол. наук). Хмельницький (Voytiuk, O. A. (2009). *Formation of psychological*

- competence of teachers of foreign languages of higher military educational institutions* (Dissertation ... candidate of psychological sciences). Khmelnytskyi).
- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Рівне: «Волинські обереги» (Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary*. Rivne: "Volyn Charms").
- Гура О. І. (2006). *Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект*. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ» (Hura O. I. (2006). *Psychological and pedagogical competence of a teacher of a higher educational institution: theoretical and methodological aspect*. Zaporizhzhia: GU "ZIDMU").
- Гуревич, Р. С. (2008). *Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах*. Вінниця: ДОВ «Вінниця» (Gurevich, R. S. (2008). *Theory and practice of education in vocational and technical institutions*. Vinnytsia: DoV "Vinnytsia").
- Закон України «Про вищу освіту». (2014). Зі змінами та доповненнями. Взято з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Law of Ukraine "On Higher Education". (2014). With changes and additions. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>).
- Івашченко, О. (2011). Сутність поняття психолого-педагогічної компетентності в процесі підготовки фахівців вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2, ч. 1. (Ivashchenko, O. (2011). The essence of the concept of psychological and pedagogical competence in the process of training specialists of higher educational institutions. *Collection of scientific papers of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna*. 2, part 1).
- Мельничук, І. М. (2007). Цільові аспекти використання тренінгів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 19, 185–192 (Melnychuk, I. M. (2007). Targeted aspects of the use of trainings. *Psychological and pedagogical problems of the village school*, 19, 185–192).
- Подольак, Л. Г., Юрченко, В. І. (2011). *Психологія вищої школи*. Київ: Каравелла (Podolyak, L. G., Yurchenko, V. I. (2011). *Higher school psychology*. Kyiv: Caravella).
- Полуніна, О. В. (2004). *Психологічна компетентність викладача вищого навчального закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів* (автореф. дис. ... канд. психол. наук). Київ (Polunina, O. V. (2004). *Psychological competence of a teacher of a higher educational institution as a factor in the success of managing the students' learning process* (PhD thesis ... candidate of psychological sciences). Kyiv).
- Сисоєва, С. О. (2006). *Педагогічні технології професійної освіти: навчальний тренінг*. Київ: ВМУРоЛ «Україна» (Sysoeva, S. O. (2006). *Pedagogical technologies of professional education: educational training*. Kyiv: VMURoL "Ukraine").
- Федорчук, В. М. (2003). *Соціально-психологічний тренінг — Розвиток комунікативної компетентності викладача*. Кам'янець Подільський: Абетка (Fedorchuk, V. M. (2003). *Socio-psychological training - Development of the teacher's communicative competence*. Kamianets Podilskyi: Abetka).
- Філоненко, М. М. (2016). Проектування навчальних занять у системі вищої медичної освіти на основі компетентнісного підходу. *Медична освіта*, 1 (69), 47–49 (Filonenko, M. M. (2016). Designing educational classes in the

system of higher medical education based on the competence approach. *Medical education*, 1 (69), 47–49).

SUMMARY

Bidyuk Natalya, Tretko Vitaliy. Development of masters' psychological and pedagogical competence using training technology.

The article highlights the peculiarities of the development of psychological and pedagogical competence (PPK) of master's students in pedagogical specialties by means of training technologies. The requirements for psychological and pedagogical activity and master's training are considered. The content of the teacher's psychological and pedagogical training is clarified, which is aimed at: mastering pedagogical diagnostics; forming the skills of building appropriate relationships with students; developing a steady interest in self-improvement; implementing an individual approach based on the results of pedagogical diagnostics; forming interpersonal and pedagogical communication; developing skills related to education, training and personal development. It is noted that the development of psychological and pedagogical competence is a continuous systemic process that begins at the bachelor's level of education, taking into account the peculiarities and values of psychological and pedagogical activity, in accordance with legislative and regulatory provisions; is oriented to the requirements of the higher education standards, school education and profession; is aimed at introducing qualitative changes in content, organizational and technological, professional and personal contexts; takes into account the peculiarities of the content of pedagogical education, the integration of psychological and pedagogical knowledge; is caused by the need to introduce innovative forms, methods and technologies of education; is predicted by the positive dynamics of the development of the specified property. This process requires the introduction of forms and innovative learning technologies. Attention is focused on the training technologies of education, the expediency and effectiveness of their use in the psychological and pedagogical masters' training.

Key words: professional training, master's degree, psychological and pedagogical competence, training technologies, content/